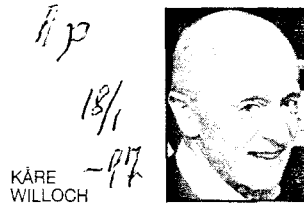

Den farlige lammelsen av «hermelige» tjenester

Fylkesmann Kåre Willoch setter spørsmålsteget ved om partipolitikkere er de rette til å føre kontrollen med overvåkingspolitiet. Ville det for eksempel vært mulig å holde etterforskningen av Arne Treholt hemmelig, hvis hans politiske venner og motstandere var klar over den?

En av Norges mest sakkyndige på området har konstateret at politiets overvåkingstjeneste ligger «med brukket rygg». Noen vil kanskje mene at lammelsen av overvåkingspolitiet ikke er så farlig, fordi de regner med at truslene mot vårt land er blitt meget mindre etter den kalde krigens slutt. Men vi trenger tjenester som kan oppdage på forhånd om straffbare handlinger blir forberedt, og hindre dem eller sørge for oppklaring som hindrer gjentagelser. Noen må arbeide med å avverge militær og næringsmessig spionasje, organisert internasjonal forbrytervirksomhet, terror og sabotasje. Tenk

” Man må blant annet erkjenne at overvåkingspolitiet ikke kan utrette noe av betydning uten å holde oppsyn med ganske mange personer ”

for eksempel på hvorledes vår olje-produksjon kan komme i farlig fokus dersom det oppstår en krise der en part ønsker å ramme Vestens oljeforsyninger! Lammelsen av en viktig del av landets hemmelige tjenester er alvorlig!

Det er et lyspunkt at politiske ledere sier at de ønsker et effektivt overvåkingspolitiet. Men det kan bli vanskelig å oppnå det – hvis man vil fastholde alle de vilkår og forutsetninger for tjenesten som har ligget til grunn for de politiske reaksjoner mot overvåkingen. Det er behov for en mer nøktern debatt, der man ikke bare klarlegger hva man misliker fra overvåkingspolitiets side. Man må også gå grundigere inn på hva samfunnet likevel må godta av tiltak som man helst ville kunne klare seg uten,

fordi tiltakene kan være nødvendige for landets sikkerhet.

Man må blant annet erkjenne at overvåkingspolitiet ikke kan utrette noe av betydning uten å holde oppsyn med ganske mange personer. Man kan jo ikke finne dem som det er grunn til mistanke mot hvis man ikke kan «prøve og feile» ved også å foreta undersøkelser om personer som ikke har vist åpenbart mistenkelig adferd. Men hvis man vil ha et system som innebærer at det kan bli kjent hvilke personer som det foretas undersøkelser om, og slike undersøkelser blir stemplet som ærekrenkende i seg selv, blir det små muligheter for å spore opp mistenkelige forhold i tide.

Det vil skape særlige vanskeligheter hvis man fastholder at overvåkingspolitiet ikke skal kunne foreta undersøkelser om spesielt betroddes samfunnsborgere, som for eksempel folkevalgte eller medlemmer av offentlige kommisjoner. Man vet jo av

” Ville overvåkingstjenestens kontakter i andre land ha våget å meddele noe om Arne Treholt til det norske overvåkingspolitiet, hvis det kunne bli kjent i Norge hva man hadde fått vite og hvor man hadde fått opplysningene fra? ”

erfaring at også betroddes samfunnsborgere kan komme til å røpe ting som burde være hemmelige. Det kan endog hevdes at det kan være særlig behov for å føre tilsyn med dem som får oppdrag som gir innsyn i hemmeligheter. Stortingets tillit til kontrollørene kan ikke være tilstrekkelig til å gjøre det overflødig å være vaksomme også mot dem. Og det er vanskelig å finne logikk i det synspunkt at når en person først er sikkerhetsklarert, bør ytterligere undersøkelser ikke finne sted. Det har hendt før at en klarering har vært feil, og bør neppe legges til grunn at det ikke kan skje igjen, uansett hvem som har gitt klareringen.

Det ligger i sakens natur at overvåkere må føre registre, og at det er uunnngåelig at det havner mange navn der som i virkeligheten ikke har noe som helst å gjøre med noe mislig. Overvåkere må jo lete nesten i blinde, før de gjennom brede undersøkelser finner spor til noe som må undersøkes mer inngående. Skal slikt kunne lykkes, kreves det *hemmeligholdelse om hvem som blir undersøkt, og hvilke opplysninger man har funnet.*

Det er ingen uenighet om at det må føres effektiv kontroll med de hemmelige tjenester. Det er nødvendig for å

ETTERFORSKNING OG KONTROLL: Overvåkingspolitiet kan ikke finne dem det er grunn til mistanke mot, uten en viss grad av prøving og feiling, skriver Kåre Willoch. Hvor lenge ville en etterforskning av Arne Treholt kunne vært hemmelig, om mange politikere var informert om den? Foto: NTB

hindre gjentagelser av fortidens overgrep og samrøre mellom partipolitikk og overvåking. Problemet er at kontrollordningene må utformes slik at de ikke hindrer hemmeligholdelse. Dersom man likevel velger en form for kontroll som betyr at viktige opplysninger om overvåkingspolitiets kilder og arbeid med enkeltpersoner kan komme ut, kan det oppstå uoverskuelig skade for både individer og samarbeidende tjenester.

Det kan spørres om *partipolitikere* er de beste til å utføre kontroll som gir innsyn i følsomt materiale som kan gi partipolitisk betydning, uten at hemmeligheten går tapt. Ville for eksempel etterforskningen mot Arne Treholt blitt holdt hemmelig lenge nok hvis en kontrollgruppe med politiske venner og motstandere av ham hadde hatt innsyn i overvåkingspolitets mapper? Og ville overvåkingstjenestens kontakter i andre land ha våget å meddele noe om Arne Treholt til det norske overvåkingspolitiet hvis det kunne bli kjent i Norge hva man hadde fått vite og hvor man hadde fått opplysningene fra? Kunne overvåkingspolitiet i det hele tatt ha våget å holde ham under oppsikt hvis det var stor risiko for at slik nærgående ville bli kjent i det politiske miljø, før man hadde oppdaget noe som sannsynliggjorde mistanker mot ham?

Det er ikke sikkert at slike spørsmål med grunnlag i fortiden er irrelevante.

Valget av kontrollordning for de hemmelige tjenester blir en avveining mellom ulike former for risiko: På den ene side faren for at kontrollen blir for svak til å oppdage alle uregelmessigheter, og på den annen side risikoen for å åpne lekkasjemuligheter som i noen tilfelle kan skade uskyldige, i andre tilfelle gjøre spillet for enkelt for samfunnets usynlige motstandere. Man trenger en kontrollgruppe av noen få særlig troverdige samfunnsborgere som helst bør være uten partipolitisk engasjement, men absolutt med evne til å holde på hemmeligheter om både personer som er i søkelyset og om kontakter ute og hjemme.

Noen mener at et overvåkingspolitiet av den art som vi hadde fra 1970-tallet til i fjor – som var annerledes enn i de første årtier etter krigen – var en fare for demokratiet. Men har overvåkingen hemmet den politiske debatt i senere år? Er det mange av dem som kan ha vært registrert som har lidd noen påviselig skade? I en periode etter krigen var det det, men har det vært et viktig problem i senere årtier? I de tilfelle hvor slik skade er skjedd og som antagelig er gamle nå – for eksempel ved urettmessig tap av jobb eller karrieremulighet – må samfun-

net erstatte skaden. Det må i det hele tatt erkjennes at «hemmelige tjenester» skaper dilemmaer for rettssikkerheten. Hemmeligheten kan gi ly for ukultur og makt som kan skade. Men spørsmålet er om det i en farlig verden ikke skader enda mer å lamme disse tjenestene. Dessuten må det spørres om ikke kravene om *politikeres* medvirkning til kontrollen med slike tjenester har fått former som kan skape større problemer for demokratiet enn de løser. Dette gjelder både valg av kontrollordning og krav om hvor detaljert *justisministerens* og dermed *regjeringens* tilsyn skal være.

Det er blitt en utbredt oppfatning at statsrådens «*konstitusjonelle ansvar*» betyr at hun er ansvarlig for alt som skjer i departementet. Det er en forholdsvis fersk forenkling med alvorlige virkninger. Hvis man vil bygge på den, må justisministeren holde seg personlig orientert ikke bare om overvåkingen generelt, men også om hvilke enkeltpersoner som blir overvåket. En videre konsekvens blir at det kan oppfattes som statsrådens plikt å

” Det må i det hele tatt erkjennes at «hemmelige tjenester» skaper dilemmaer for rettssikkerheten ”

stanse undersøkelser om enkeltpersoner som et politisk flertall ikke ville tillate slikt overfor. Denne nye oppfatning betyr økt risiko for samrøre mellom politikk og overvåking.

Men ideen om statsrådens totale ansvar for forhold som hun hverken visste om eller hadde tilstrekkelig grunn til å spørre om, mangler røtter i Stortingets historie, og er hverken rimelig eller hensiktsmessig som grunnlag for solid embetsførelse. Derfor bør denne ekstreme utgaven av «konstitusjonelt ansvar» begraves. Det betyr ikke at statsrådene kan sitte trygt så lenge de ikke gjør påviselige feil. Etter gjennomføringen av «parlamentarismen» i 1884 kan Stortinget tvinge frem avskjed for en statsråd uten noen begrunnelse. Stortinget kan også skape en situasjon som fører til en utskiftning uten at det har fremmet noe klart krav om det. Men snakk om «konstitusjonelt ansvar» i en slik sammenheng kan lett bli mer påskudd enn egentlig grunn for noe som like gjerne kunne kalles et sonoffer. Og det kan være tvil om hvorvidt avskjedigelse av en person, fordi vedkommende ikke har gjort noe som vedkommende ikke burde gjøre, er et naturlig uttrykk for den rasjonalitet og rettferdighetssans som man ventet å finne i en nasjonalfor-samling.

110962